

Թ Ա Լ Ա Բ Ա Ն Ե Ր Ը

«Պարսից դպրոցները»*) յօդուածում մենք կանդ առանք միայն երկու տիպի դպրոցների վրայ—մազրասանների և մուալլիմխանաների: Բացի այդ երկու կարգի կրթական հիմնարկութիւններից՝ Պարսկաստանում կան նաև ըարձր դպրոցներ, որոնք յայտնի են «Թալաքա» անունով: Թալաքաները՝ եթէ կարելի է այսպէս ասել՝ Պարսկաստանի կրօնական համալսարաններն են, իսկ աշակերտներն էլ Պարսկաստանի ուսանողները: «Թալաքա» նշանակում է միևնոյն ժամանակ և՛ ուսանող:

Պարսկաստանի այդ «ըարձրագոյն դպրոցները» ոչ այլ ինչ են, եթէ ոչ մազրասանների շարունակութիւնը աւելի բարձր կուրսերով, աւելի շատ առարկաներով, բայց տիրապետող ոգին, որ ամենադիւսաւորն է, էլի նոյն նեղ կրօնականն է:

«Թալաքաները» ինչպէս ասացի՝ կրում են զուտ կրօնական բնաւորութիւն: Այդ հիմնարկութիւնների մէջ պատրաստւում է Պարսկաստանի կղերական դասը:

Նոր չէ, ինչ Պարսկաստանում հիմնուել է Թալաքան: Դեռ շատ հին ժամանակներից, ամբողջ դարեր առաջ, եղել են այդ տիպի դպրոցներ: Ամեն մի փոքրիշատէ աշխի ընկնող քաղաք ունի մէկ կամ մի քանի «Թալաքա», իսկ մեծ քաղաքները, օր. Թեհրան, Թաւրիզ, ունեն էլ աւելի շատ: Բոլոր Թալաքաների ծրագիրը համարեա միևնոյնն է, միայն մի տեղ աւելի կանոնաւոր հիմունքների վրայ է դրուած, մի ուրիշ տեղ թոյլ, մի

*) Տե՛ս «Մուրճ» № 5.

տեղ լաւ և պատրաստուած ուսուցիչներ կան, հետեապէս լաւ էլ անցնում են դասընթացը, մի ուրիշ տեղ կաղում է այդ կողմից: Մի խօսքով հիմնական ծրագիրը ընդհանուր է բոլորի համար:

Այնտեղ անցնում են բոլոր այն գիտելիքները, որոնք անհրաժեշտ են մի մոլլայի, մի սէյիդի համար: Թալաբաներում սովորեցնում են, թէ ինչպէս պէտք է նամազ անել, մեռել թաղել, այս կամ այն ժառանգութիւնը բաժանել, կարգադրել ըստ շարիաթի. այնտեղ անցնում են աստուածաբանութիւն, ղուբանի մեկնութիւն, օրէնսդրութիւն (իհարկէ կրօնական), Բացի այդ՝ այնտեղ դասաւանդում են աստղաբաշխութիւն (հինը), մետաֆիզիկա, Թաւաբանութիւն, կրօնական խնդիրների մեկնութիւններ: Այս բոլոր առարկաները անցնում են արաբերէն լեզուով, որի վրայ շատ ուշադրութիւն է դարձնում այդ դպրոցների մէջ:

Ահա ինչով և ինչպիսի միջնորդութիւն մէջ է խմորւում ու մեծանում Պարսկաստանի «բարձր կրթութիւն» առած երիտասարդութիւնը: Աւելացնենք և այս, որ բոլոր թալաբաններում էլ դասաւանդում են կրօնական պետերը—մուշտէիդները, մոլլաները ևայլն:

Երևակայեցէք մի մեծ և ընդարձակ բակ, դրա շուրջը շարուած փոքր և մեծ սենեակներ կամ խուցեր և դուք կը ստանաք Պարսկաստանի բարձրագոյն դպրոցը: Ամեն մի սենեակում ապրում է մէկ կամ երկու թալաբա, իսկ ամբողջ դպրոցում մօտաւորապէս 200—300 թալաբա:

Այդ տիպի դպրոցներ թաւրիդում կան թւով հինգը. յիշենք օրինակի համար «Թալաբէ», «Սադդիէ», «Հաջի-Ալի-Ասկար» ևայլն. կան աւելի պակաս թւով Ռաշտում, Իսպահանում, համարեա բոլոր գլխաւոր քաղաքներում, իսկ Թեհրանում դժբանց թիւը հասնում է 10-ի, դեռ էլ աւելի շատ: Խոյն էլ ունի թալաբա, որը շատ հետաքրքիր է, և արժէ յատկապէս այդ թալաբայի մասին մի քանի խօսք ասել: Բայց այդ մասին մի փոքր յետոյ:

Պարսկական այս բարձրագոյն բոլոր դպրոցներումն էլ աշակերտները սովորում են ձրիաբար և զիշերօթիկներ են. ոչ միայն ձրի են, այլ որոշ ոռճիկ էլ են ստանում թէ մուշտէիդից և թէ ժողովրդից: Խեղճ ժողովուրդ: Եւ ինչո՞ւ. որովհետեւ թալաբանները (մեր խօսքը աշակերտների մասին է) խանգարում են ժողովրդի հանգիստը, որովհետեւ բարեհաճում են բողոքել և կռւել լուսաւոր գաղափարների, նոր կարգերի դէմ: Թալաբաները՝ պէտք է այս էլ ասել, որ շատ մեծ դեր են խաղում Պարս-

կատանի կեանքի մէջ. նրանք զօրեղ և յանդուգն բողոքողներն են, ցոյցեր և ըմբոստութիւններ յարուցանողները: Կատարում են համարեա նոյն դերը, ինչ ուրիշ պետութիւնների մէջ ուսանողները: Բայց ինչարկէ միանգամայն հակառակ սկզբունքներով: Այնտեղ, արտասահմանում ուսանողը հրապարակ է դուրս գալիս յանուն նոր, լուսաւոր մտքերի, իսկ այստեղ թալարան խաւարի պաշտպան է, այնտեղ ուսանողը աղմկում է յանուն ժողովրդի շահերի, իսկ այստեղ թալարան կուրում է կղերի օգտին, պաշտպանում է անարդարութիւնները. վերջապէս լուսաւոր է այնտեղ ուսանողը, իսկ այստեղ թալարան ֆանատիկ է, այդ բոլոր ամենալիկս և վատ մտքով վերցրած: Միշտ էլ թալարաներն են անցնում Պարսկաստանում յարուցուած ամբոխային ցոյցերի գլուխը, նրանք են գոգուում և ոտքի կանգնեցնում պարսիկ մոլեռանդ խուժանին: Ինչու թալարիցում վերջերս կատարուած խառնակութիւնների խնդրում ահագին դեր են խաղացել այնտեղի թալարանները: Նրանք են առաջին անգամ յարձակուել հայերի խանութների վրայ, քարուքանդ արել. նրանք են ստիպել ժողովրդին, որ հաւաքուեն, աղմուկ բարձրացնեն, թողնեն իրանց գործերը:

Եւ պէտք է ասել, որ այդ հիմնարկութիւնները շատ մեծ յարմարութիւններ են ներկայացնում ամբոխային ցոյցեր առաջացնելու: Բաւական մեծ թիւ են կազմում իւրաքանչիւր զբաղուած և դաժ թալարանները. հերիք է դրանք ըստրը միասին դուրս թափուեն, լցուեն բազարը, որ աղմուկ բարձրացնեն և աշողեցնեն կողպել տալ խանութները: Իսկ Պարսկաստանի ցոյցն էլ հէնց բազարը կողպելու մէջ է կայանում:

Այսպէս են ահա թալարանները. նրանք յետադէմ մտքերի, նախաջնջողեան կարգերի և անշարժութեան մոլեռանդ պաշտպաններ և երկրպագուներ են: Սրանց ուսուցիչներ են մոլլաները կամ՝ թէ և շատ քիչ տեղերում՝ մուշտէիդները: Դասաւորութիւնը դպրոցում չէ լինում, մէկ կամ մի քանիսը դնում են ուսուցչի մօտ, դաս առնում և նորից վերադառնում իրանց բնակարանը: Այսպէս և միւսները: Աշակերտները դպրոցում ունենում են յաճախակի վիճաբանութիւններ կրօնական այս կամ այն խնդրի մասին: Թալարանները հագնւում են համարեա մոլլայի նման: Դրանք են դասաւանդում փոքր թալարաններին: Թալարիզի թալարանների ուսուցիչներն են մի քանի մոլլաներ, որոնք՝ ինչպէս պատմում է մի պարսիկ միւրզա՝ բաւականին լաւ կրթութւած են և զիտեն այդ առարկաները և սովորել են Նաջաֆ-Քալբլահում մեծ մուշտէիդի մօտ:

Իւրաքանչիւր թալարա—դպրոց ունի իր տեսուչը (ռայիս):

Այդ ռալիսները կատարում են համարեա մեր վերակացուների պաշտօնը. նրանք են հսկում աշակերտների վրայ, նրանք են աշակերտների պահանջները և ցանկութիւնները տեղ հասցնում, հետևում են, որ աշակերտները անկարգութիւններ չ'անեն թաւաքաներում, չը կռեն միմիանց հետ, սովորեն իրանց դասերը եայլն: Այդ ռալիսներն էլ հպատակւում և գտնւում են մուշտէիդի իրաւասութեան տակ, նրանից են հրամաններ և պատուէրներ ստանում դպրոցի վերաբերմամբ: Մուշտէիդը համարւում է թաւաքանների դիրեկտորը, սա է ծրագիր տալիս, ուղղութիւն մտցնում դպրոցներում, դասերի մէջ փոփոխութիւն մտցնում և կարգադրում ամեն ինչ:

Ահա Պարսկաստանի բարձրագոյն դպրոցների—թաւաքանների պատկերը:

Բայց այժմ տեսնենք, թէ ինչ բանի մէջ է կայանում ինչի թաւաքայի առանձին հետաքրքրականութիւնը: Այս, շատ հետաքրքիր է այդ դպրոցը: Նա կոչւում է Մակվարա և ունի մօտ 200 աշակերտ: Այս թաւաքան ունի վանք, իսկ կողքին էլ մզկիթ: Բայց դեռ այդ չէ հետաքրքրականը: Մակվարան համարւում է միևնոյն ժամանակ և սրբատեղի, իսկ այդ թաւաքայի հետ կապուած են հազար տեսակ հրաշքներ, և այժմ էլ կատարւում են նման հրաշագործութիւններ, որոնք ընդունւում են ժողովրդի կողմից ամենայն երկիւղածութեամբ, սրբութեամբ պահպանւում և տարածւում ժողովրդի մէջ:

Յիշենք այդ հրաշագործութիւններից երկուսը. այս երկու հատիկ փաստը շատ բնորոշ են և շատ բան կ'ասեն մեզ:

Շատ առաջ մէկ ուղտ, ինչպէս է լինում, դուրս է գալիս քարվանից, և պատահաբար մտնում ինչի թաւաքան, երեք քարվանսարա կարծելով: Եւ պէտք է ասել, որ թաւաքանները միանգամայն նման են Պարսկաստանի քարվանսարաներին: Այս նկատում են թաւաքանները և իսկոյն յարձակւում են ուղտի վրայ: Կարծում էք ծեծելու համար, ոչ: Նրանք փայփայում, համբուրւում են ուղտին և հոշակում են սուրբ: Ինչո՞ւ: Նա եկել է թաւաքա, սրբատեղին պատսպարուելու, նա էլ գիտէ, որ այս տեղը սուրբ է, նուիրական հրաշագործ: Եւ ահա թաւաքանները աղօթում են, կանչում: Խոնւում է պարսիկ ամբոխը, իմանում եղելութիւնը, նրանք էլ են յարձակւում ուղտի վրայ, ծուներ դնում նրան, իրար առանց հերթ տալու փետում են կենդանու մաղերը և որպէս սրբութիւն տանում, պահում են:

Վերջերս էլ ինչպէս պատմում են թաւաքանները լուր են տարածում, որ այնտեղ բժշկուել է մի անդամաւոր: Լուրը

իսկոյն համնում է ամենքին և աւետում սուրբ դործը, Բոլորն էլ՝ իհարկէ՝ հաւատում են, քաղաքում կատարւում է հրավառութիւն, ուրախանում են բոլորը, օրը տօնական ընաւորութիւն է կրում, և այսպիսով աւելի ու աւելի է բարձրանում Թաւրայի անունը ժողովրդի աչքում: Ահա ինչ աստիճան ֆանատիկ է պարսիկ ժողովուրդը:

Թաւաբաները աւարտող աշակերտները կարող են լինել միայն մոլլաներ կամ մոլլաներից մի քիչ աւելի բարձր աստիճան կը ստանան, իսկ դրանցից աւելի մեծ պաշտօնեայ, օրինակ՝ մուշտէիդ դատնալու համար նրանք պէտք է սովորեն նաև ամենագլխաւոր կրօնապետի մօտ, որը լինում է Նաջաֆ-Քեալբըլահում: Այժմեան կրօնապետը՝ ինչպէս պատմում են՝ միշտ ազդեցիկ, հեղինակաւոր մուշտէիդ է: Նրա գերիշխանութիւնը տարածւում է նաև Հնդկաստանի, Բելուջստանի և Աֆղանստանի մահմեդականների վրայ և անպայման համակրանք է վայելում բոլորի կողմից էլ: Նա մի հսկայական ոյժ է ներկայացնում այս մահմեդական աշխարհներում, մի ոյժ, որ կարող է բոլորպէս ինչպէս կախարդական գաւազանով ցնցել ամբողջ իրանի երկիրը, յեղաշրջել ամեն ինչ և ոտքի կանգնեցնել ամբողջ ազգաբնակչութիւնը:

Ահա այդ անձնաւորութեան մօտ են ստանում իրանց վերջնական կրթութիւնը Թաւաբանները աւարտող աշակերտները: Բացի նրանից, գլխաւոր կրօնապետից, կան Նաջաֆ-Քեալբըլահում՝ ուրիշ մուշտէիդներ, որոնք դասախօսում են: Այնտեղի կրթութեան հիմնարկութիւնը, ասենք համալսարանը՝ կրում է լսարանի ընաւորութիւն. ուսուցիչները կարգում են դասախօսութիւններ որոշ առարկաներից, ինչպէս աստղաբաշխութիւն, ղուրանի մեկնութիւն և այլն. նա կազմում է Թաւաբանների շարունակութիւն: Այնտեղ սովորում են աշակերտները 5—6 տարի. դրանք անպայման աւելի բարձր աստիճան են ստանում, քան հասարակ մոլլաները, և նրանց իրաւունք է տրւում Թաւաբաններին դաս տալու: Իսկ մուշտէիդի աստիճան ստանալու համար հարկաւոր է լինում առնուազն տասն տարի, դեռ էլ աւելի ժամանակամիջոց մնալու Քեալբըլահում: Մուշտէիդի աստիճանը համապատասխանում է մօտաւորապէս մեր եպիսկոպոսութեան: Ամեն գաւառ և նահանգ, ուրիշ խօսքով ամեն մի թեմ ունի իր մուշտէիդը կամ առաջնորդը: Այս մուշտէիդները նշանակւում են գլխաւորապէս կրօնապետի կողմից:

Բացի Նաջաֆ-Քեալբըլահից՝ կայ նման դպրոց նաև Խորասանում, որը մի վանք է և կոչւում է Իմամ-Իրգա: Բայց

վերջինս անհամեմատ ցածր է, քան առաջինը, և այնտեղ
աւարտողներին չատ քիչ է աջողութիւն ստանալ մուշտէիդի
պաշտօն:

Ե. ՖՐԱՆԳԵԱՆ